

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Слов'янський світ і Україна

Збірник наукових праць на пошану
ректора Рівненського державного гуманітарного університету,
професора Руслана Постолювського

Рівне
Видавець О. Зень
2021

УДК 94(367):94(477)
С-481

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 30 червня 2021 р.)

Рецензенти:

Анатолій Філінюк – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України Кам'янець-
Подільського національного університету імені
Івана Огієнка

Володимир Фісанов – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної інформації
Чернівецького національного університету імені
Юрія Федьковича

Тарас Чухліб – доктор історичних наук, провідний науковий
співробітник Інституту історії України НАН
України

Відповідальний редактор
кандидат історичних наук, професор **Валерій Шеретюк**

Слов'янський світ і Україна: Збірник наукових праць на пошану ректора Рівненського державного гуманітарного університету, професора Руслана Постолювського. – Рівне : О. Зень, 2021. – 432 с.

ISBN 978-617-601-377-8

Видання присвячене 70-річчю від дня народження професора, ректора Рівненського державного гуманітарного університету, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента Академії педагогічних та соціальних наук, члена-кореспондента Міжнародної слов'янської академії Р. М. Постолювського. У збірнику подані наукові розвідки з історії слов'янських народів та широкого спектру проблем української історії різних періодів. Серед авторів – науковці з академічних установ та вишів України й зарубіжжя.

Видання розраховане на науковий та викладацький загал, студентів, та всіх, хто небайдужий до історії.

УДК 94(367):94(477)

ISBN 978-617-601-377-8

© Рівненський державний
гуманітарний університет, 2021

ПОВСЯКДЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Вивчення радянської господарської культури і повсякдення має два етапи історіографії. Це період радянський і пострадянський. Радянською методологією вивчення був історичний матеріалізм. Теоретичною базою усіляких досліджень беззастережно слугували Програма КПРС, матеріали пленумів і постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР та союзних республік; виступи лідерів партії та уряду. На початку 90-х років ХХ ст. на перше місце в методології вийшли різноманіття підходів, оцінок, плюралізм думок і тверджень, вибір сюжетів досліджень. У Радянському Союзі актуальні проблеми радянської господарської культури постійно досліджувалися вченими – економістами. Упродовж 1960-1980 рр. в основному дослідників цікавили макрорівень економіки та проблеми, пов'язані з суспільною працею.

Предметом дослідження радянських економістів, соціологів, філософів були різноманітні аспекти праці. Це були культура праці та естетика виробництва; культура праці на виробництві; культура праці і технічна безпека; культура праці, побуту і людських відносин; культура праці як резерв підвищення ефективності виробництва; культура праці керівника. У рамках вивчення радянського способу життя досліджувався щоденний рівень господарської культури. Головним завданням радянської науки в 70-ті роки ХХ ст. був пошук оптимального поєднання моральних і матеріальних стимулів праці, оскільки однією з актуальних проблем було стимулювання високих показників суспільної праці [1]. На початку 1980-х років радянською економічною наукою вивчалися протиріччя радянської економіки, особливо такі, які стосувалися суспільної організації та оплати праці. У дослідженнях способу життя і сім'ї висвітлювалися питання повсякденної радянської господарської культури. Дослідження фактично проводилися з 1960-х років. Поняття «повсякдення» не використовувалося і не зверталася увага на теоретичні розробки зарубіжних вчених з цієї проблематики. Натомість проводилися масштабні соціологічні та етнографічні дослідження селянства та міського населення країни.

Радянськими філософами, соціологами, істориками, психологами та економістами у 70-ті – на початку 80-х рр. ХХ ст. вивчався радянський спосіб життя [44] і досліджувалася організація побуту і житла. Усі ці дослідження стосувалися вивчення повсякдення, оскільки відображали щоденне життя людей, їх зайнятість, діяльність і взаємодію. Домашнє господарство як важлива функція сім'ї вивчалася у різних аспектах: сімейні витрати на побутові потреби; структура повсякденної життєдіяльності; бюджет часу сім'ї; типові заняття в будні і свята.

На початку 80-х р. з'явилися роботи радянської економічної науки, які безпосередньо вивчали домашнє господарство розвинутого соціалістичного суспільства. Хоча домашнє господарство розглядалося лише на

макроекономічному рівні, як споживацька форма, пов'язана з відносинами особистої власності.

У 1990-х роках історія, соціальна філософія, економічна соціологія поставили за мету вивчення господарської культури радянської епохи. Ціла низка праць професора В. Радаєва присвячена цим питанням, як от: «Исчез ли социализм? Опыт интеллектуальной самокритики», «Хозяйственный мир России: советское общество» [34-35]. В перерахованих працях автор акцентував увагу на особливостях господарської соціалістичної ідеології, соціально-економічної структури, неформальних стосунків, ролі етакратичної системи в господарській активності, трудових відносин і відносин зайнятості, радянського підприємництва і його типів. Тут також розкриті особливості етапів розвитку радянського суспільства і господарства, господарської мотивації і стилю життя, а також їх культурно-символічних форм. Окрім того, розглядаючи господарську культуру радянського суспільства як спеціалізований рівень, тобто господарську ідеологію, автор приділив значну увагу її повсякденному рівню, тобто масовій свідомості, поведінковим практикам тощо.

В ці ж роки публікується праця вченого і публіциста О. Платонова «Воспоминания о народном хозяйстве» [22] В ній автор дослідив характерну концепцію радянського господарського розвитку. Заснована вона на традиційному робітничому самоуправлінні; на ставленні до праці як до добродійності; на взаємодопомозі. В цій концепції моральні форми спонукання до праці переважають над матеріальними. Автор намагався довести, що руйнування названих цінностей і відмова від артільних, обцинних принципів господарювання і всілякі новітні господарські експерименти призвели до глибокої економічної кризи; і порятунок для господарства – повернення до народних традицій та основ і національної моделі розвитку.

Багато уваги господарській культурі радянського і пострадянського періоду приділяє Н. Зарубіна у своєму філософському дослідженні «Социально-культурные основы хозяйства и предпринимательства» (1998). Тут змальовані такі аспекти, як роль держави, цінність праці, практицизм, обцинний ідеал, соціокультурний статус підприємництва, господарська етика радянського періоду. Окрім того, виділені типологічні особливості радянської господарської культури, її трансформації, спадковість і розрив традицій, повсякденний її рівень [8-19]. У своїй праці розвиває концепцію трагічної невідповідності офіційної ідеології західного економічного вчення, прийнятої на державному рівні, реаліям пострадянського суспільства і господарства. Автор повертає читача до економічної дискусії 1920-х років щодо придатності політекономічних категорій для правдивого висвітлення радянського господарства. Він також відслідковує як етапи формування політичної економії соціалізму, так і шлях усе більших невідповідностей між радянською господарською теорією та її практикою. Окрім того, істориком розглядаються як центр життєвого устрою показники ефективності радянської економічної системи, тип радянського промислового підприємства і його функціональні особливості. Автор піддає критиці політичні рішення, прийняті керівництвом стосовно економіки країни, які призвели до кризи радянської цивілізації.

В 90-ті роки ХХ ст. російські історики М.Безнін і Т. Дімоні вивчали життя селян на повсякденному рівні (так зване «селянознавство»). Опираючись на цілий комплекс джерел (документи центральних і місцевих партійних органів; сільськогосподарських, фінансових і галузевих відомств; матеріали правоохоронних органів; матеріали бюджетних обстежень колгоспних сімей), автори дослідили цілий ряд різних форм соціального протесту колгоспного селянства у другій половині 1940-1960-х рр. [3]. Доволі цікавою і масштабною є монографія Б. Грушина «Четыре жизни России в зеркале опросов общественного мнения: Очерки массового сознания россиян времени Хрущева, Брежнева, Горбачева, Ельцина» у 4-х книгах [13]. Це – результат обробки понад 250 емпіричних досліджень, які проводилися упродовж 40 - ка років з 1960 по 2000 рр. Автор намагався здійснити в динаміці своєрідну реконструкцію деяких значимих якостей менталітету росіян, які допомагають знайти відповіді на деякі сакраментальні питання сучасності щодо приналежності і подальших шляхів народу. Аналізувалися матеріали опитувань населення, проведених Інститутом суспільної думки «Комсомольської правди» і Центром вивчення суспільної думки Інституту конкретних соціологічних досліджень АН СРСР. При цьому слід зазначити, що досліджувалася лише одна із сфер життя радянського суспільства – його свідомість. Але свідомість масова, види якої співпадали з вербально вираженою суспільною думкою і які були інспіровані дослідницьким інтересом.

Заслуговує на увагу монографія Ю. Аксютіна «Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.» (2004 р.), у якій досліджуються конкретно-історичні проблеми суспільно-політичного життя і ставлення до них населення. Проводячи порівняльний аналіз офіційних документів, виступів партійних діячів на з'їздах, пленумах, нарадах, мітингах і зустрічах з населенням – з однієї сторони, і матеріали особистого походження: листи-скарги, записи щоденників, мемуари, анкети щодо подій того часу, заповнені у 1991-1994 рр., - з іншої сторони, - автор показав картину взаємовідносин влади і суспільства [2]. Розглядаються взаємовідносини селянства і влади через призму щоденності; виявляються мотивації та способи пристосування селян стосовно багатьох складових аграрного курсу країни. Джерелами даного дослідження послуговували законодавчі та підзаконні акти, виступи партійних і керівних діячів, тогочасна періодика, листи селян на адресу керівництва країни тощо.

Загальній характеристиці господарської культури 1960-х – початку 1980-х рр. присвячена праця Р. Белоусова «Экономическая история России: XX век» [4]. Автор дослідив цілу низку проблем: реформи господарського механізму промисловості; гонку озброєнь нового покоління; важку промисловість як головний базис економіки; труднощі у сільському господарстві; старіння і пригнічення системи керівництва економікою і країною. Показані тут також протиріччя еволюції життя і настроїв (хоча й не досить конкретно); аналізуються динаміка заробітних плат і цін на продукти, тривалості життя і захворюваності населення, забезпеченості побутовою технікою і т.п.

У 2006 році вийшла історична монографія В. Шестакова «Социально-экономическая политика советского государства в 50-е – середине 60-х годов».

Автор проаналізував хід і результати реформ у соціально-економічній сфері на основі нових архівних документів, які стосуються лібералізації радянської системи в середині ХХ ст. Тут розглянуті також соціокультурні основи розвитку СРСР у 50-ті роки; соціально-економічна політика Хрущова; реалії та нездійснені плани аграрної політики; реформування органів управління багатьох галузей держави[42].

На офіційних радянських статистичних матеріалах і соціологічних опитуваннях 1960-х, 1970-х і 1980-х років ґрунтується дослідження повсякденної господарської культури В. Тяжельникової [39]. Проаналізовані результати обстежень домогосподарств радянських містян. Тут у якості конкретно-історичного контексту стратегій економічної поведінки розглядається дефіцитна економіка і аналізуються дані за видами домашньої трудової активності. У цьому ж контексті представляє інтерес монографія О. Логінова «Бешеные деньги. От фальшивых монет до финансовых «пирамид»[28], в якій автор багато уваги приділено тіньовій економіці радянського періоду 1960-1980-х років: шабашникам, спекуляціям, «лісовим», «рибним» справам, валютникам, цеховикам, торгівлі та закладам харчування.

Історична монографія Л. Денисової «Судьба русской крестьянки в ХХ веке: брак, семья, быт»[16] теж допомагає розкрити повсякденний модус радянської господарської культури. На матеріалах центральних і регіональних архівів, соціологічних досліджень, листах селян – авторці вдалося детально описати визначену політикою країни інфраструктуру сільських поселень з другої половини 1940-х – 1980-х років. Тут показана мережа автодоріг, державних магазинів, клубів, комбінатів побутового обслуговування; описана якість продуктового, і промислового і побутового постачання. Окрім того, авторка досліджує ведення домашнього господарства, міграцію з села до міста. На основі польових матеріалів описані мотиви міграції, збереження і розширення або скорочення підсобного господарства.

Вивченню масово типологічного для радянського суспільства процесу перетворення селянина у неселянина присвячена монографія Н. Козлової «Советские люди» [23]. Наявна в газетах, журналах, листах соціальна симптоматика і стала джерелом для написання даної праці. Тут також присутній аналіз біографічних наративів, щоденників колишніх селян, який вказує на взаємкореляцію соціального перетворення як суспільства, так і особи.

Надзвичайно цікавою є монографія П. Вайля і А. Геніса «60-е. Мир советского человека» [5] Автори, відтворюючи атмосферу описаних років, звертаються до преси, книжок, фільмів, телепрограм, пісень та анекдотів. Тут розглядається третя Програма КПРС і аналізується характер її відображення у суспільній свідомості поряд з реальними і вигаданими героями 1960-х. Дослідники більшу увагу акцентують не стільки на подіях, скільки на способі життя, суспільних ідеях і стилі епохи, на суспільній моралі; торкаються повсякденної господарської культури через аспекти цінностей, реалій та ідеалів.

У 2008 році у світ вийшла монографія М. Меєровича «Наказание жилищем: жилищная политика в СССР как средство управления людьми (1917-1937 годы)» [30]. Автор допомагає зрозуміти передумови формування повсякденного модусу радянської господарської культури 1960-х – початку

1980-х років, розкриваючи склад і механізми реалізації радянської житлової політики того часу. Матеріали законодавчих документів різних рівнів і відомств відкривають основну мету житлової політики СРСР – застосування житла як методу керування людьми, як способу закріплення по місцю роботи, спонукання до належного рівня продуктивності праці та відповідного способу життя.

Вивченню питань радянського повсякдення сприяли праці українських дослідників Н. Гогогії [11], Павлухіна В. [31], Васильчука Г. [6-7], Коляструк О. [24], Удод О.[40], Герасимова Н.[9-10], Куновська О.[25], які розглядали побут радянського суспільства через українську ментальність і особливості співжиття ідеологічного та традиційного.

Дослідники П.Вайль і О.Геніс радянському суспільству початку 1960-х надають рис масового атеїзму (хоча й не остаточного) з неформальними формами спілкування, іронічного ставлення до офіційних цінностей. Саме у ці роки серед радянського загалу формується такий собі чоловічий ідел, виплеканий художньою літературою Америки, зокрема творами Е.Гемінгуея. [5].

За концепцією досліджень В. Радаєва, історичний проміжок, у який вступило радянське суспільство з періоду «відлиги», він назвав «патерналістським соціалізмом». Його характеризували перехід від прямого спонукання до соціального обміну, загальне пом'якшення ієрархічних порядків, усе значніша диференціація життєвих стилів, розвиток престижного споживання серед правлячих прошарків [34-35].

Щодо феномену появи так званого типу «людини радянської» можемо дізнатися частково з праць Гриніва О. [12], Стяжкіної О. [37-38], Каганова О. [22] Які в своїх дослідженнях подають український сценарій конструювання радянської жінки, радянського чоловіка та радянського середовища загалом.

Досліджуючи масову свідомість радянського суспільства в 1970-ті роки, Б.Грушин зробив висновки про те, що радянське суспільство історично було ще не готовим до суспільно-політичних і соціально-економічних змін, але, не зважаючи на це, рух до змін уже розпочався і суспільство вступало у нову стадію життя, яка й завершилася крахом країни [14, р. 876-879].

Лише в роки перебудови і гласності дослідники отримали змогу підтвердити наявність панівного класу радянського суспільстваю. Зокрема дослідник В.Шубкін у своїй праці відкрито показав, як управлінський апарат СРСР володів усіма ознаками суспільного класу, створюючи для себе можливості привласнення плодів чужої праці, які здатні існувати лише в умовах екстенсивної економіки [44].

У 1990-ті роки вчені розглядали радянське суспільство як станово-прошаркове етакратичне. За концепцією В.Радаєва радянське суспільство слід було вважати системою безкласовою, етакратичною, ранговою, корпоративною, партіномінальною, патерналістською.

У дослідженнях В. Ільїна вирізняються дві особливості радянської соціальної структури. Щоб вважатися істиним пролетарієм, не потрібно було працювати біля станка або лопатою; досить було підтримувати «пролетарську» ідеологію. Тому реальний пролетаріат радянської країни «не дотягував» до відведеної йому марксистською ідеологією ролі. Окрім того, соціальний статус

можна було підвищити або членством у КПРС, або науковими чи вченими званнями, або званнями «заслуженого» чи «народного». [21].

Зрозуміло, що серед опитаних читачів основну масу склали такі, хто розділяв ідеї комуністичного руху і вважав себе активним будівничим світлого майбутнього. Хоча радянське середовище містило і тих, хто був менш активним але вірним комуністичним принципам; і тих, хто не мав бажання брати активну участь у комуністичному русі; і тих, хто абсолютно не вірив у перемогу комунізму. З дитячою наївністю і примітивізмом широкі верстви населення уявляли комунізм таким собі «міксом» з елементарних правил людського співмешкання, традиційної соборності і вже розвинутих за кордоном людських стосунків [13,р. 223-225, 251-272]. Тут знайшло своє підтвердження висунуте Ф. Броделем твердження щодо певних якостей повсякдення, коли ідеологічні конструкти, потрапляючи у світ профанацій, виливаються масами («низами») у спрощені, примітивні форми.

За даними опитувань 1963 року 98% респондентів людиною ХХ ст. назвали Леніна, а документом століття – Програму КПРС 1961 р. Але, як правило, усі відповіді містили шаблонні слова і не співставлялися з власними думками людей. [14, р. 403-411, 414, 430].

Різні соціальні групи суспільства вбачали в комунізмі свій певний інтерес. Якщо бюрократи знаходили в ньому додаткове виправдання розправам з непокірними громадянами, а поети – альтернативу буденності й рутині, то робітники сподівалися на задоволення своїх егалітарних вимог, як от – закриття магазинів для начальства і передачі дитячим садкам казенних дач тощо. Але така орієнтація лише роз'єднувала ці соціальні групи.

За спостереженнями А.Доценка, у 1950-60-ті роки суспільна свідомість переважної більшості громадян СРСР ще характеризувалася вірою в побудову світлого комуністичного майбуття і пов'язаним із нею соціальним оптимізмом. [17].

Та вже наприкінці 1960-х дослідження масової свідомості виявили, що колись щільні ряди прибічників комуністичної ідеї значно порідшали. Залишилися лише ті, хто за службовим обов'язком продовжував керувати будівництвом комунізму. Основна маса колишніх конформістів здебільшого переорієнтувалася на загальнолюдські, традиційні цінності. І тому був очевидним повний крах реалізації мрій про комуністичну ідею. [14, р. 843-861].

Як відомо, ще на початку 1960-х років деякі ідеологи попереджали партійних функціонерів про те, що радянський спосіб життя першопочатково був неправильним; що побудові комунізму заважала сама комуністична партія. Це підтвердилося, коли ідеали 1960-х, такі, як законність, моральна досконалість, науково-технічний прогрес, - прийшли до свого логічного завершення. Це стало причиною відміни специфіки головного ідеалу – комунізму.

Радянська історія позбулася свого смислу; і комунізм, який будувався з допомогою правди, втрачав усякий зв'язок із побудованим соціалізмом. І коли, за вказівками та поясненнями влади, обіцяний комунізм виявляється «реальним соціалізмом», то основній масі населення це набридає, наступає «застій», і

кожен замість побудови комунізму для всіх має бажання побудувати щось особисто для себе.

За поясненням Радянського енциклопедичного словника, комуністичні ідеали, принципи і цілі поступово перетворилися на всенародні цінності. Але чи були цінності офіційної культури сприйняті народом і чи вони перетворилися на всенародні?

Усе ті ж дослідження, на які ми посилалися раніше, у 1961 році показали, що основна маса опитаних була сконцентрована на комуністичній праці. Але головним досягненням навіть для авангардистів трудового руху, було виховання «нвої людини» і «хороші стосунки між людьми».

Відомо, що хоча проблему для радянської економіки становила невисока масова якість праці, більшість радянських людей все ж працювала з високою віддачею, тим паче підбадьорювана усілякими змаганнями і починаннями. [19]. Але вже в епоху Брежнєва навіть добросовісна праця, а не те щоб ударна, не вважалася почесною; з'явилася так звана імітація трудової діяльності, коли працюючі займалися особистими справами. Праця набула абстрактного значення. Беручи до уваги усе вищевказане, можна зробити висновок про те, що у 1960-х – початку 1980-х років на повсякденному рівні життя радянської людини відбувався процес адаптації офіційних цінностей, ідеалів, і технологій; у буденній свідомості ідеал комунізму ставав неактуальним, не таким яскравим; вищою від суспільної була цінність особистої власності. Особиста власність і високий соціальний статус визначали цінність достатку. А цінність планового господарства була зведена лише до виконання і перевиконання планів і матеріальної винагороди за це.

Колишня суспільна цінність партії як направляючої сили тепер перетворилася на цінність вищого особистого статусу члена цієї партії, яка сприяла підвищенню матеріальних благ.

Відбувалися стихійна адаптація радянського споживачького суспільства у повсякденному житті та коригування спеціалізованої господарської культури. Створювалися нові повсякденні технології життєзабезпечення, яким офіційна культура не могла протистояти. Адже офіційно народу було запропоновано шлях зростання добробуту від загального до приватного, але на побутовому рівні зрозумілішою і надійнішою виглядала технологія навпаки – від особистого добробуту до загального. Так виникали певні протиріччя між політекономією соціалізму (як основою спеціалізованої офіційної культури) та повсякденною господарською культурою суспільних мас.

Джерела та література

1. Абалкин Л. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества и актуальные вопросы его совершенствования (препринт доклада) М.: АН СССР, 1980. 19 с.
2. Аксютин Ю. Хрущевская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-64 гг. М.: РОССПЭН, 2004. 415 с.
3. Безнин М. Димон Т. Повинности российских колхозников в 1930-1960-е годы // Отечественная история. 2002. № 2. С. 99.
4. Белоусов Р.А. Экономическая история России: XX век: в 5 книгах / Р.А. Белоусов. М., 2006. Книга 5. 396 с.

5. Вайль П. 60-е: Мир советского человека. М.: Новое литературное обозрение, 1998. 432 с.

6. Васильчук Г. Вивчення «радянської повсякденності» 20–30-х років сучасними російськими істориками: проблеми теорії та методології дослідження // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. К: ІУ НАНУ, 2007. Вип. 11. С. 102–111;

7. Васильчук Г. Радянська Україна 20–30-х рр. ХХ ст.: сучасний історіографічний дискурс. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2008. 186с.

8. Герасимова О. Советская коммунальная квартира как социальный институт: историко-социологический анализ. Дисс. на соиск. уч. степ.канд. соц.наук. СПб., 2000.274с.

9. Герасимова М. Джерела з історії радянської повсякденності // Історичні і політологічні дослідження Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2007. № 1/2 (31/32). С. 293–298;

10. Герасимова М. Місце релігії в повсякденному житті населення Сталінської області (1945–1953 рр.) // Наука. Релігія. Суспільство Донецьк: ІППШ «Наука і освіта», 2004. № 1. С. 25–31.

11. Гогохія Н. «Жінка-стахановка»: новий образ у радянських засобах масової інформації другої половини 30-х рр. // Вісник ЛДПУ імені Тараса Шевченка. 2005. №8(88). С. 35– 45;

12. Гринів О. Людина як об'єкт наукових досліджень української еміграції (етносоціологічні аспекти) // Народознавчі зошити. 1998. № 1. С. 66–71.

13. Грушин Б.Массовое сознание . М.,1987.287с.

14. Грушин Б.Четыре жизни России в зеркале опросов общественного мнения: Очерки массового сознания россиян времен Хрущева, Брежнева, Горбачева, Ельцина. В 4 книгах. Институт философии. М., 2001–2006. Книга 1. 498с.

15. Гурова О. Советское нижнее белье: между идеологией и повседневностью.М.: Новое литературное обозрение, 2008. 288с.

16. Денисова Л. Судьба русской крестьянки в ХХ веке: брак, семья, быт . М.: РОССПЭН, 2007. 251с.

17. Доценко А. Повседневная жизнь советского города начала 1950-х – первой половины 1980-х годов (на материалах г. Куйбышева и городов Куйбышевской области): Автореферат диссертации. Самара: Экономический университет, 2007.20 с.

18. Зарубина Н. Социально-культурные основы хозяйства и предпринимательства. М.: Магистр,1998.264с.

19. Зарубина Н. Хозяйственная культура как фактор модернизации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. М., 2000.20с.

20. Захаров А. Массовое общество в России // Массовая культура и массовое искусство. «За» и «против». М.: Гуманитарий, 2003.346с.

21. Ильин В. Государство и социальная стратификация советского и постсоветского обществ 1917-1996. Опыт конструктивистско-структуралистского анализа. Сыктывкар: Сыктывкарский университет, 1996. 349 с.

22. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с

23. Козлова Н. Советские люди. Сцены из истории / Н. Козлова. М., 2005. 544 с.

24. Коляструк О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал. 2007. № 1. С. 174–184;

25. Куновська О. Quo vadis «Історія повсякдення»? // Історіографічні дослідження в Україні. К. : НАН України. Ін-т історії України, 2008. Вип. 18. С. 21–30. 31

26. Кондаков И. «Таяние льдов»: миссия «оттепели». // Вестник Удмуртского университета. 2006. №2. С.87-91

27. Лебина Н.Б. Энциклопедия банальностей: Советская повседневность: Контуры, символы, знаки. СПб.: «Дмитрий Буланин», 2006. 465с.
28. Логинов О. Бешеные деньги. От фальшивых монет до финансовых «пирамид». Москва: Эксмо, 2008. 448с.
29. Малиа М. Советская трагедия. История социализма в России. 1917-1991. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. 584 с.
30. Меерович М. Наказание жилищем. Жилищная политика в СССР как средство управления людьми. 1917-1937. М., 2008. 304с.
31. Павлухіна В. Методологічні засади дослідження повсякденного життя українського селянства в 60–80-ті рр. ХХ ст. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 36. ст.– К.: ІУ НАНУ, 2007. – Вип. 11. – С. 434–443;
32. Платонов О. Воспоминания о народном хозяйстве. М.: Советская Россия, 1990. 329с.
33. Пушкарёва Н. «История повседневности» и «история частной жизни»: содержание и соотношение понятий // Социальная история. Ежегодник. 2004. М., 2005. С. 98-100.
34. Радаев В. Социальная стратификация в советском обществе. Социальная стратификация. 2-е изд. М.: Аспект Пресс, 1996. 318 с.
35. Радаев В. Хозяйственный мир России: советское общество // Российский экономический журнал. 1996. -№4. С.20-27
36. Стоит ли копаться в «грязном белье»... (Российские историки размышляют над проблемами «истории частной жизни») // Родина. 1996. № 12. С. 81.
37. Стяжкіна О. Жінки в історії української культури другої половини ХХ століття: Монографія. -Донецьк: «Східний видавничий дім», 2002. 270 с.
38. Стяжкіна О. Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови. Донецьк, «Ноулдж», 2013. 295 с.
39. Тяжельникова В. Домохозяйство горожан в 1960-1980-е гг.: структура и стратегии экономического поведения // Отечественная история. 2006. №4. С. 53-60.
40. Удод О. Методологічні проблеми історії повсякденності // Матеріали V Міжнародного конгресу українців / 26–30 серпня 2002 р., м. Чернівці. Історія. Ч. 2. Чернівці: «Рута», 2004. С. 381–385.
41. Утехин И. Очерки коммунального быта. М.: ОГИ, 2004, 277 с.
42. Шестаков В. Социально-экономическая политика советского государства в 50-е – середине 60-х годов. Москва, Наука, 2006. 296 с.
43. Шліхта Н. Історія радянського суспільства. Харків: Акта, 2015. 252 с.
44. Шубкин В.Н. Социологические опыты (Методологические вопросы социальных исследований). М., 1970. 294 с.

ЗМІСТ

ВШАНОВУЮЧИ ЮВІЛЯРА

Валерій Смолій

Слово про ювіляра.....4

Олександр Завальнюк

Alma mater Руслана Постоловського у 1960-1970-х рр.
(До історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту)8

Роман Михальчук

Професор Руслан Постоловський – науковець та управлінець
(До 70-річчя заслуженого діяча науки і техніки України).....20

РОЗДІЛ 1. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Олег Озимчук

Причини конфронтації Англії та Франції в XII – на початку XIV століть32

Юрій Терешко, Оксана Левак

Початок правління прем'єр-міністра Джуліо Мазаріні – «тіні Рішельє»
і зовнішня політика Франції у Західній Європі в період тридцятилітньої
війни (1643-1647 рр.).....38

Наталія Плюта

Демографічні, економічні та політичні фактори розвитку колоніальної
ідеї у Франції в новий час48

Катерина Шевчук

Трансформаційні процеси в естетиці на початку – в першій половині
XX ст.56

Ігор Десятничук

Чехи та чеські землі у фокусі прагнень чеських німців у роки
Першої світової війни65

Світлана Шульга

Волинські чехи у зовнішній політиці міжвоєнної Чехословаччини.....73

Степан Синяк

Польська державна політика у сфері військово-фізичної підготовки.....82

Андрій Слесаренко

Друга світова війна та Голокост у кінофільмах чеських режисерів
Збинеска Бриниха та Юрая Герца.....91

Ігор Філіпчук

Інтелектуальна підготовка демократичного руху в Чехословаччині
1967-1968 рр.: суспільно-історичні обставини 99

Тетяна Опанасюк

Становлення і діяльність опозиційно-радикальних течій в СРСР
у 1987-1989 рр. 109

Інна Мартинчук

Особливості внутрішньопарламентської боротьби в Словацькій
республіці в 1993-1998 рр. 118

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк

Особливості сучасних взаємовідносин чоловіка й жінки у ісламі 128

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Андрій Блануца

Земельні надання на умовах земської служби як елемент станової
культури у Великому Князівстві Литовському (Друга половина XV –
середина XVI ст.) 138

Андрій Гурбик

Концепти «Звичай» і «Право» в звичаєво-правовій культурі
українських земель XVI – XVII ст. 145

Богдан Прищепя

Планування та забудова замку князів Острозьких у Старокостянтинові 159

Галина Панишко

До питання політичних аспектів українсько-польських:
від Люблінської унії до Люблінського трикутника 169

Олена Прищепя

Освітні практики Речі Посполитої на Правобережній Україні
(1773–1793 рр.) 177

Микола Кучерепа

Правовий і майновий статус православної церкви у Польщі
у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) 184

Любов Заглинська, Оксана Лукомська

Історичний аспект розвитку економічної освіти в Україні 199

Юрій Крамар

Професійно-технічна освіта на Волині у міжвоєнний період
(1921–1939 рр.) 205

Руслана Давидюк, Віталіна Данильчук

«Рідні хати» як проурядові культурно-освітні осередки Волинського воєводства 213

Юлія Візітів

Волинський пласт: хронологія розвитку 220

Володимир Баран

Військово-чекістські операції НКВС проти українського підпілля в Західній Україні: 1939–1941 рр. 229

Валентина Доброчинська

Пропагування радянської освіти у періодичних виданнях Волинської та Ровенської областей (1939–1941 рр.) 237

Ірина Рибачок

Богословсько-педагогічна академія УАПЦ в Мюнхені 1946-1952 рр. (До 75-ліття від заснування) 244

Олена Ворон, Оксана Ворон

Релігійна політика на Рівненщині у 50-60-х роках ХХ століття 254

Дмитро Малезжик

Репресивна політика радянської влади проти творчої інтелігенції УРСР (Друга половина 1960-х рр.) 262

Олександр Комарніцький

Рівненський педінститут у роки Горбачовської перебудови 268

Сергій Жилюк, Лариса Паніна, Сергій Шапранський

Державно-церковні відносини на Житомирщині у контексті суспільно-релігійних трансформацій 1989-1991 рр. 277

Руслана Шеретюк

Мистецтво як чинник формування національної ідентичності: український контекст 285

Ірина Панчук

Сучасні протестанти в Україні: особливості ідентифікації 292

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ, МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Анатолій Філінюк, Олександр Григоренко

Мистецтво Волині ХVI – ХVII ст. у науковій спадщині професора Мечислава Гембаровича 302

Grzegorz Baziur

Świadomość narodowo-państwowa i jej rola w procesie samoidentyfikacji obywatelskiej społeczeństwa ukraińskiego – wybrane problem308

Сергій Троян, Наталія Нечаєва-Юрійчук

Перша світова війна 1914–1918 рр. і маніпуляція свідомістю людини в умовах зародження нової світ-системи331

Максим Гон, Наталія Івчик

Полпотівське «взірцеве суспільство» у дискурсі історії повсякдення341

Оксана Гуменюк

Повсякдення радянської господарської культури: історіографічний аналіз349

Сергій Троян

Постколоніальні студії: західний і український дискурс358

Наталія Кінд-Войтюк

Інноваційні виклики вивчення історії у контексті реалізації завдань нової української школи365

Кароліна Цинк

Охорона довкілля як об'єкт екологічної освіти (соціологічне дослідження позицій українських студентів)372

Тетяна Кузьма

Музей як місце історичної пам'яті: практики Берліну383

Алла Киридон, Віктор Троян

Європейська ідентичність у парадигмальних обрисах космополітичної концепції Ульріха Бека391

Оксана Кундеус

Концептуальні основи європейської інтеграції400

Алла Киридон

Колективна пам'ять як ціннісно-смілова матриця національної ідентичності405

Олег Санжаревський, Наталія Байда, Андрій Стемпіцький

Приватні військові компанії: міжнародний досвід та перспективи для України414

Відомості про авторів.....422

Наукове видання

Слов'янський світ і Україна

Збірник наукових праць на пошану ректора
Рівненського державного гуманітарного університету,
професора Руслана Постолювського

Технічний редактор
О. М. Борилюк-Міськов

Підп. до др. 08.09.2021.

Формат 70x100¹/16.

Папір офсет.

Друк цифр.

Гарнітура Таймс.

Ум. др. арк. 33,6.

Обл. вид. арк. 33,6.

Тираж 100 прим.

Видавець О. Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
пр. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;
тел.: 068-025-067-4; olegzen@ukr.net

Друкарня: «Формат-А»
вул. Центральна, 58, с. Корнин
Рівненського р-ну Рівненської обл.,
35304, 0362-20-53-37